

Recollendo datos xa aportados en publicacións anteriores, abrimos un caderniño mariñeiro para poñer ao día a aqueles que queiran saber un pouco de todo este mundiño tradicional. Falaremos das embarcación, das velas e dos nós mariñeiros neste número.

AS EMBARCACIÓNS TRADICIONAIS

Polo que sabemos, as embarcacións dos nosos devanceiros foron nos primeiros tempos de troncos, troncos ocos e de coiro. Desde que os mariñeiros deron o paso de adentrarse no mar a bordo dunha embarcación para pescar, prosperou toda unha industria da construción naval, variando desde os modestos talleres de carpintería de ribeira ata os grandes estaleiros adicados hoxe á construción dos barcos de pesca de altura, mercantes, petroleiros, bateiros e menormente barcos de recreo. As influencias de antano para a súa construción nalgúns casos eran da cultura propia e do saber popular, e outras veces, importada, modificada e adaptada ás necesidades locais.

Galicia conta cunha experiencia secular na explotación dos recursos mariños, cuxos primeiros indicios se atopan nos restos da cultura castrexa. No século XII, potenciada pola industria da salgadura, pasa a se converter nunha potencia exportadora sobre todo de sardiña, pescada e congro entre outros. Polo 1750 chega a industria conserveira a asentarse nas costas aportando novas técnicas de pesca e conserva.

Todo este movemento pesqueiro deu lugar, a comezos do século XX, á aparición dunha gran variedade de embarcacións con adaptacións axeitadas a cada ría, en función da arte de pesca empregada, pero mantendo unhas características comúns:

- A proa é alta e pouco lanzada, con amuras non moi abertax para afrontar mellor o mar.
- A construción a tope, agás a dorna e os barcos do río Miño.

-O uso xeralizado da vela de relinga, aínda que logo se empregaron outros tipos de vela.

-Na navegación a vela son boas cinguideiras sen necesidade de usar lastre.

Mais o pulo logrado foise deteriorando parello ao esgotamento dos recursos pesqueiros na costa. Pequenas embarcacións como as gamelas, lanchas e dornas (estas últimas consideradas de tipoloxía nórdica) ou os botes foron desaparecendo pouco a pouco da nosa paisaxe.

A clasificación das embarcacións pódese facer atendendo a diversos criterios estruturais, de tamaños e ata en función da arte de pesca maiormente utilizada (así, o bote que pesca ao xeito recibe o nome de xeiteiro). Atendendo por exemplo á súa

función distinguiremos: mercantes, de pasaxeiros, pesqueiros (de vela ou motor), auxiliares, deportivos e de lecer (de vela ou motor), barcos clásicos e ata buques de guerra. Pero atendendo ao noso enfoque tradicional, en xeral podemos centrarnos nos directamente implicados na pesca costeira, onde teriamos por unha banda as embarcacións de transporte de cabotaxe, preto da costa no ámbito local; e por outra banda, os pequenos barcos adicados á pesca costeira e de baixura. Entre as primeiras teriamos varios tipos a destacar.

1. Embarcacións de transporte local

O patache: embarcación de dous paus que aínda pode verse nalgunhas fotos antigas de Pontevedra. Tiña un tamaño medio de 15 m de eslora e unha tonelaxe de ata 20 tm, construída ata os anos 50, con maior arraigo nas Rías Altas.

O trincado: de moi variado tamaño, inicialmente adicábase á pesca co cerco, pero logo derivou ao transporte de mercadorías. Era máis común no litoral norte de Galicia, desaparecendo polos anos 20, a excepción de Cedeira onde perdurou ata o 1945.

O galeón: máis asentado nas Rías Baixas, chegando dende Portugal ata a Costa da Morte.

 As influencias de antano para a súa construción nalgúns casos eran da cultura propia e do saber popular

Medía entre 8 e 20 metros de eslora, e a maioría eran dun pau, pero tamén podía ter dous. Sobreviviu ata a década dos 60 na que terminou utilizándose de batea de mexillón nas rías. Transportaba a sardiña dende a boca das rías ata as fábricas, e tamén portaba ladrillos e tellas na Ría de Arousa. Estivo en activo ata os anos 60. O termo medio de galeón andaba sobre os 13 metros de eslora, 4 de manga e un puntal de 1,50 metros, cun peso bruto arredor das 15 toneladas.

2. Os pequenos barcos adicados á pesca

Os botes: é o nome que reciben unha serie de embarcacións de ata 8 metros de eslora, caracterizados por ter quilla e fondo redondo, de proa e popa simétrica ou con popa cadrada. Empréganse para traballar con nasas, palangre, redes pequenas e liñas, pescando próximos á costa ou como auxiliar. En función das diferenzas locais na súa construción, podemos destacar por exemplo o bote de Fisterra, o de Ferrol, o de Ribadeo, o de Maniños, o xeiteiro, o polbeiro de Bueu (aínda que non en exclusividade, si en arraigo e número de embarcacións). Parécese a unha lancha xeiteira e usa remos como os da dorna, cruzados; e o seu banceado é de tope. A vela que orixinariamente era posiblemente de relinga, cambiouse pola mística ou de martelo. As bucetas responden tamén a esta definición: casco curvo montado sobre madeiros, proa e popa simétricos redondos ou en espello.

As lanchas: estendidas por toda Galicia, comezaron sendo unha embarcación auxiliar en faenas de longa duración, que levaban o peixe ao porto e subministraban os víveres. Foron desaparecendo ao deixar de usar a arte da xávega, aínda a pesar da súa capacidade de adaptación ás distintas artes de pesca, xeito, palangre, liña, bou de vara, entre outras. A lancha era a base desde a que se operaba dita arte. De maior tamaño que o bote, medía entre 9 e 11m de eslora por 3 e 4 de manga. Tiña a proa e popa simétricas e carecía de vela, practicamente aberta, salvo unhas pequenas cubertas en proa e popa, contando cun espazo amplo para levar a arte. Era unha embarcación robusta, coa cuberta enteiriza e amplos corredores, con proa e popa da mesma fritura e con extremos simétricos e fondo plano.

A lancha xeiteira foi a máis empregada na costa galega. Tiña sobre 9 m de eslora por 3 de

manga e 0'9 de puntal. Era simétrica de popa e proa, sendo esta última algo máis elevada e lanzada. A cuberta estendíase ata o centro da embarcación. Podíase desprazar a remo ou a vela para o que tiña un pau de 9 m e unha verga de 4'5, unhas características que lle permitían navegar con grande estabilidade sen necesidade de lastre.

A lancha e o bote xávega empregáronse para largar dita arte deixando un cabo en terra e, describindo unha elipse, rodeaba a posta, volvendo o outro cabo á terra, para logo recollese con axuda de bois. O bote de xávega medía 5 ou 6 m de eslora por 2'5 de manga, tiña a popa cadrada e aparellaba vela ao terzo, con 3 ou 4 remos por banda.

As gamelas: as máis típicas son as de fondo plano, chan e costados de dúas táboas en calime. Estas son tamén chamadas chalanas. O tamaño é variable: desde os 3 m aos 7 de eslora e dun 1 m a 2 de manga. Son de fondo plano e popa cadrada, en espello, cunha estampa máis ou menos caída e lixeiramente máis alta cós costados, adoptando presentar unha entalladura chamada "xingradeira". Antes aparellábase con vela ao terzo ou mística e hoxe emprega remos e motor. As máis coñecidas nas Ras Baixas son as gamelas da Guarda e as de Coruxo.

O choupán tamén é unha gamela pero ten, en vez de popa en espello, dúas proas.

Máis tarde a planadora comezou sendo un derivado da gamela coa popa máis ancha e a amura máis voada. Agora é unha embarcación de material sintético, feita en molde, que leva un motor fóra borda.

As dornas: de influencia nórdica a semellanza dos barcos viquingos, xunto coas gamelas forman

o grupo de embarcacións tradicionais máis coñecidas e que aínda hoxe están adicadas á pesca en Galicia, dotadas en moitos casos dun motor foraborda. A súa construción en calime ou "tingladillo" e posteriormente de tope, a forma do remo e da vela, a quilla profunda e o amplo temón danlle unhas cualidades mariñeiras excelentes que a fan moi axeitada para a navegación de lecer a vela. Pola súa construción defínense dous tipos:

-A *dorna de escarva* ou *calime*: as táboas do casco van montadas unhas sobre as outras en rebaixas (calime).

-A *dorna de tope*: as táboas van montadas unhas apoiadas sobre as outras (a tope), leva táboas máis estreitas e de maior tamaño. Hoxe practicamente desapareceu.

As medidas das dornas exprésanse en cuartas de quilla e varía o seu tamaño: as dornas polbeiras son as máis pequenas e miden uns 4'70 metros; as dornas xeiteiras, uns 7; as malleiras e tramalleiras, tamén uns 7; e a dorna nai, uns 8 metros.

A *traíña*: é unha embarcación de orixe cantábrica, introducida no século XIX, que se estendeu por Galicia a partir de 1896, dedicada á pesca da sardiña coa arte da xareta e do cerco. É longa, lixeira, ten unha sección en U cun ancho uniforme de popa a proa e o codastre curvado cara atrás. Están apareladas a vela e poden izar dúas velas místicas ou unha soa de proa, pero o común era que navegasen a remo polo que levaban de 8 a 10 remos por banda; era tripulada por 10 e incluso por 20 persoas. Poden medir de 9 a 12 metros de eslora e de 1'80 a 2'40 de manga, con máis puntal na proa que na popa. Carecían de corredores e levaban

bancos para vogar. Na súa versión orixinal está practicamente extinguida, pero a Asociación Os Galos fixo unha réplica desta embarcación no 2003. As que hoxe se fabrican, aínda que moito máis estilizadas, destínanse para a práctica deportiva do remo. Este uso ten a súa orixe nas carreiras entre as tripulacións das diferentes traíñas para chegar antes ao porto e acadar o mellor prezo na pesca.

-Os *trincados* e *traíños*: eran embarcacións de proa e popa curvas. Os trincados estaban usados ao cabotaxe e os traíños, á pesca da sardiña.

-O *racú*: foi un barco evolucionado a partir do traíño ao que se dotou de motor. Conserva o aspecto alongado, amuróuselle a proa, transformóuselle a popa para a hélice e púxoselle cuberta.

AS VELAS TRADICIONAIS

Divídense fundamentalmente en dous grandes grupos:

As de "cuchillo": rematadas en pico

As cuadras: de forma cuadrangular

Ambas tipoloxías quedan ilustradas no cadro resumo:

OS BARCOS DE RÍO E OS BARCOS DE VAPOR, os barcos de gran tamaño resevámolos para outro capítulo.

AS VELAS TRADICIONAIS

Divídense fundamentalmente en dous grandes grupos:

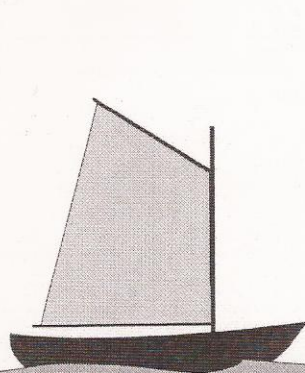
as de cuchillo: rematadas en pico

as cuadras: de forma máis cuadangular

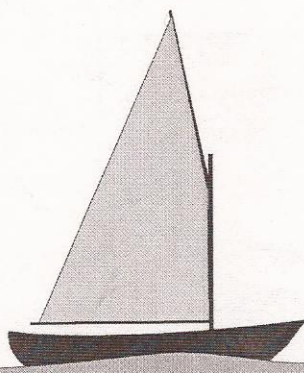
Ambas tipoloxias ilustradas no cadro resumo

Velas

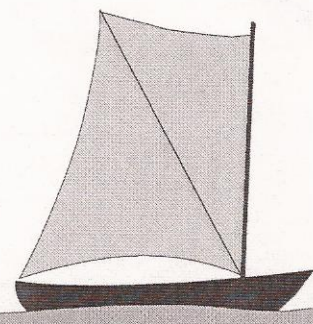
Velas de embarcacións menores

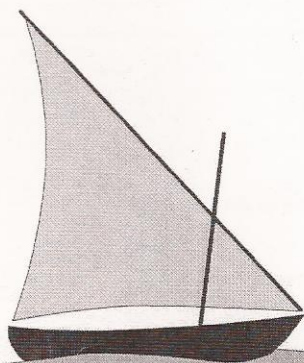
Vela cangrexo

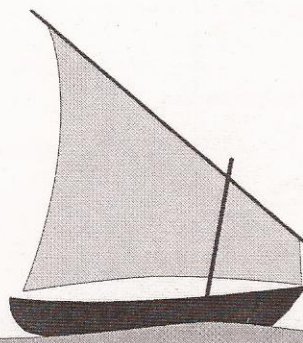
Vela guaira

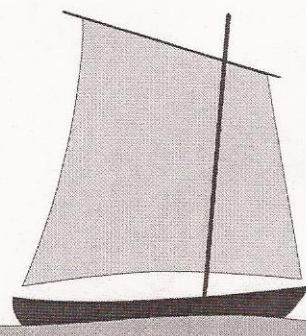
Vela tarquina

Vela latina

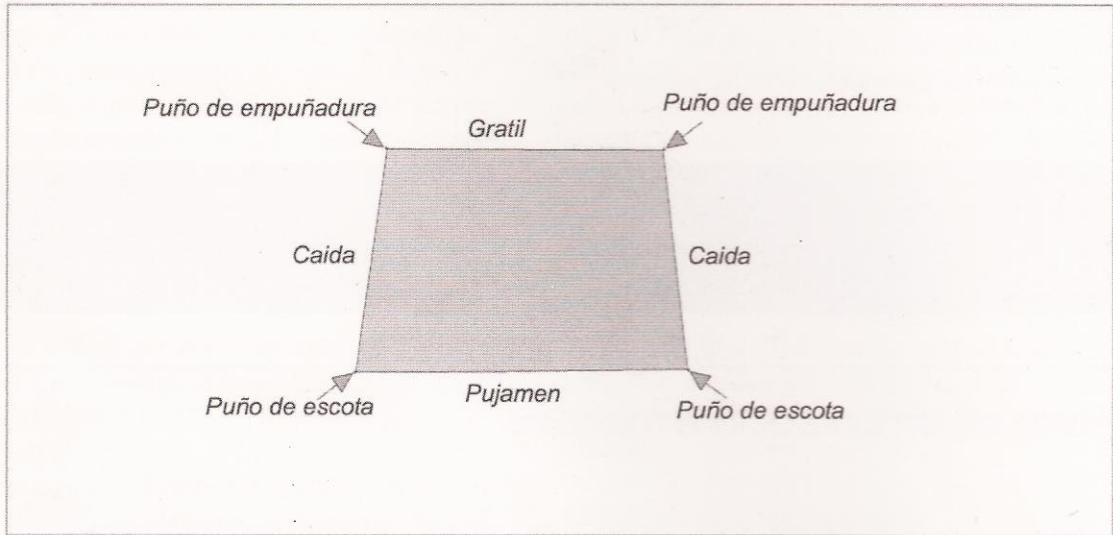
Vela mística

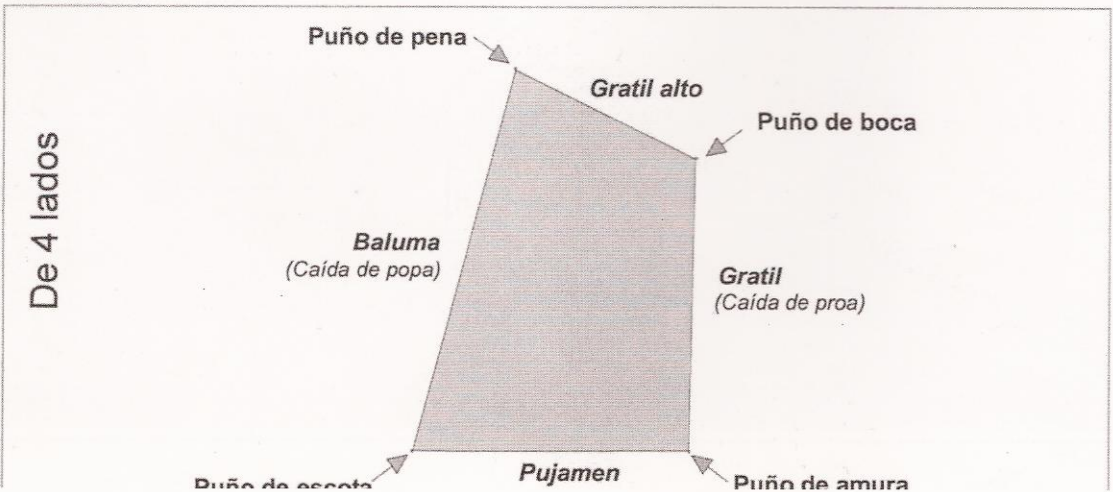
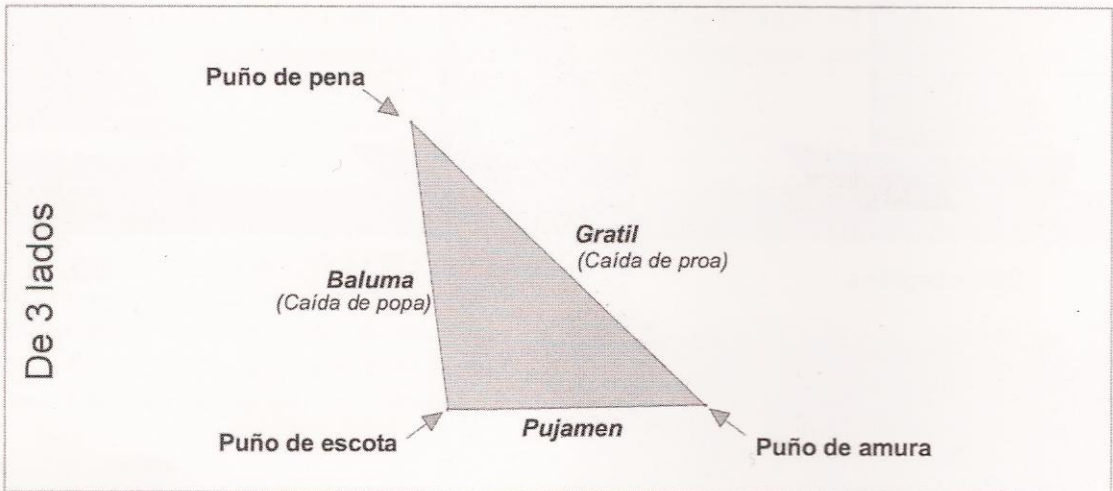
Vela ao terzo

Partes de una vela

Velas redondas, cuadradas o de cruz

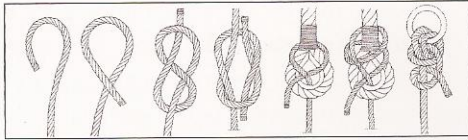

Velas de cuchillo

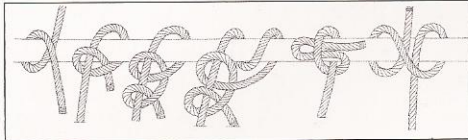

Nudos

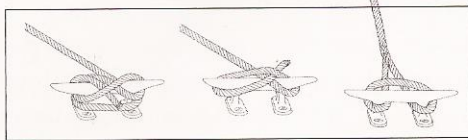
NUDOS MARINEROS

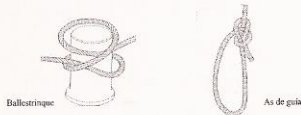
Saco Giza Nudo en ocho (liso) Nudo plano (liso) Nudo con vuelta de escota Nudo con vuelta de escota doble Entallagadura de anclaje

Vuelta Vuelta con media llave Vuelta con dos medias llaves Vuelto y media con dos medias llaves Cote de medio seno de gancho mordido Ballestrique

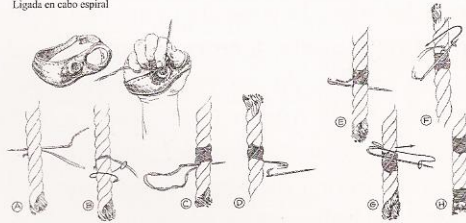
Vuelta de coramusa o vuelta de bita (correcta) Vuelta de coramusa o vuelta de bita (incorrecta)

Ballestrique As de gaila

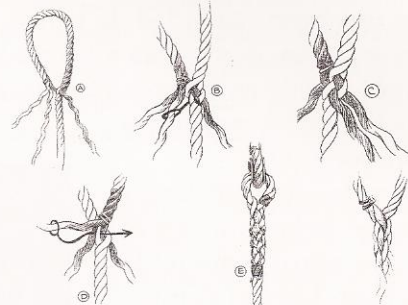
LIGADA

Ligada en cabo espiral

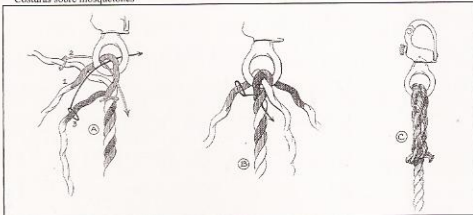
COSTURA

Costura ordinaria

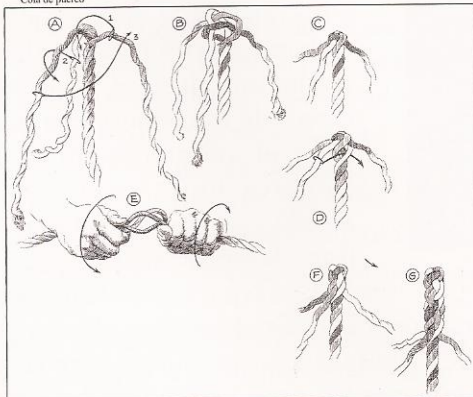

COSTURAS

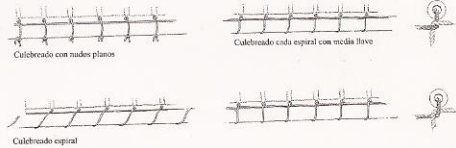
Costuras sobre mosquetones

Cola de puerco

CULEBREADOS

Culebreteo con nudos planos Culebreteo cida espiral con media llave

ADUJAR UN CABO

